
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін
імені О.М. Лазаревського

Кафедра права, філософії та політології

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Протокол №1 від «28» серпня 2020 р

Завідувач кафедри проф. Чорний О.О.

РОБОЧА ПРОГРАМА

навчального курсу
«ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА»
Спеціальність 081 «Право»
Галузь знань 08 Право

2020 -2021 навчальний рік

Робочу програму розглянуто і схвалено на засіданні кафедри права, філософії та політології

Протокол № 1 від “28”серпня 2020 року.

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: канд. юрид. наук, доцент А.М. Лазаренко

Мова навчання – українська.

1.ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Обсяг навчальної дисципліни (денна форма)
Статус навчальної дисципліни: нормативна	Загальна кількість годин: 180 Шифр та назва спеціальності: 081 «Право» Галузь знань 08 Право
Рік підготовки: 1 Семестри: 2	Лекції (<i>теоретична підготовка</i>): 44 Практичні: 36
Кількість кредитів ECTS: 6	Самостійна робота: 100 Вид контролю: екзамен

Теорія держави і права є фундаментальною правничою дисципліною, яка сприяє засвоєнню базової юридичної термінології та покликана сформувати у студентів системний підхід до розуміння сутності держави та права, їх особливостей. Наділяє майбутніх юристів умінням розуміти особливості функціонування громадянського суспільства, механізм діяльності правової держави, сутність верховенства права та можливість застосувати ці знання у практичній діяльності. Студенти отримують ґрунтовні знання про: особливості форми державного правління, державного устрою, політичного режиму, сутність права, функції, принципи та джерела, ознаки норми права, її елементи та особливості та ін.

Програма курсу «Теорія держави і права» підготовлена з урахуванням типових програм для вищих навчальних закладів. Вона передбачає висвітлення основних положень України та комплексних підходів щодо розуміння сутності теорії держави та основних вчень про право. Навчальний курс «Теорія держави і права» розрахований на студентів закладів вищої освіти з урахуванням наявності у них базового рівня знань (середньої освіти), які навчаються за освітньо-професійними програмами підготовки бакалавра. Він побудований відповідно до вимог Європейської Кредитно-Трансферної системи (ECTS).

Курс «Теорія держава і права» для студентів I курсу розрахований на II-й семестр, передбачає 44лекційних, 36 практичних години, а також 100 години самостійної роботи. У змісті курсу можна виділити два змістові модулі.

Предмет навчальної дисципліни –правові відносини, які виникають у сфері функціонування державних інститутів, правові відносини між державними органами, фізичними та юридичними особами, а також об'єктивні властивості держави і права, основні та загальні закономірності виникнення, розвитку і функціонування державних і правових явищ.

Програма навчальної дисципліни складається з 6-ти кредитів:

1. Теорія держави і права як наука і навчальна дисципліна. Походження держави і права.
2. Поняття держави та її сутність. Держава і право у політичній системі суспільства. Громадянське суспільство і правова держава
3. Механізм держави. Типи держави. Форма держави.
4. Поняття, сутність і соціальна цінність права. Право в системі соціального регулювання. Правове регулювання суспільних відносин. Норми права
5. Форми (джерела) права. Правотворчість. Система права, система законодавства, правова система суспільства. Правова свідомість і правова культура. Правові відносини.
6. Тлумачення, реалізація і застосування права. Правова поведінка, юридична відповідальність, законність і правопорядок. Права і свободи людини і громадянина. Порівняльне правознавство. Правові системи сучасності.

Навчальна дисципліна «Теорія держави і права» призначена для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю 081 «Право», галузь знань 08 «Право»

за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр». Вона є нормативною навчальною дисципліною. Передумовами для вивчення цієї дисципліни є знання, навички й уміння, отримані студентами в межах дисциплін циклу загальної та професійної підготовки.

Метою викладання навчальної дисципліни „Теорія держави і права” є формування у студентів системи теоретичних знань про державу і право як явища суспільного життя, їх сутність, призначення і функціонування в суспільстві, про основні закономірності їх виникнення і розвитку, основні закономірності політичної і правової свідомості та правового регулювання, набуття ними вмій і навичок застосовувати отримані знання.

Завданнями навчальної дисципліни є:

- формування у студентів наукових підходів до розуміння та оцінки державно-правових явищ,
- набуття знань, вмій і навичок, що надають можливість вільно орієнтуватися у політико-правовій сфері суспільного життя, у чинному законодавстві,
- використання отриманих знань у подальшій навчальній, професійній та іншій практичній діяльності;
- формування у студентів високої політичної та правової свідомості, політичної та правової культури.

Досягнення поставлених завдань дозволить сформувати у студентів систему знань чинного законодавства України, специфіки предмета, методу, принципів, функцій різних галузей права, отримати навички у розв’язанні конкретних професійних завдань, навички щодо формування правової культури.

2.ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ:

Студенти повинні сформувати необхідні загальні та професійні компетентності відповідно до вимог освітньої програми:

Шифр згідно ОПП	Компетентності
ЗК 1	Здатність до абстрактного мислення аналізу та синтезу.
ЗК 2	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
ЗК 4	Здатність спілкуватися державною мовою як усно так і письмово
ЗК7	Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
ЗК11	Здатність реалізувати свої права і обов’язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні
ЗК13	Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.
СК1.	Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.
СК2.	Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.

СК4.	Знання і розуміння міжнародних стандартів прав людини, положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини.
СК5	Здатність застосовувати знання засад і змісту інститутів міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права.
СК6.	Знання і розуміння основ права Європейського Союзу.
СК8.	Знання і розуміння особливостей реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права.
СК 11	Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти.
СК12.	Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції.
СК 13	Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності.
СК 15	Здатність до самостійної підготовки проектів актів правозастосування.
СК 25	Вміння аналізувати нормативні акти, якими визначається компетенція органів державної влади і управління
Програмні результати навчання	
ПРН3.	Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.
ПРН 4	Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми.
ПРН 7.	Складати та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.
ПРН13.	Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту
ПРН15	Вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних.
ПРН18	Виявляти знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи.
ПРН19.	Демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів і норм фундаментальних галузей права.
ПРН20	Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

Бакалавр повинен знати:

- предмет, методи пізнання та місце «Теорії держави і права» в системі юридичних наук і навчальних дисциплін;
- виникнення та сутність держави;
- основні теорії походження та сучасні концепції держави;
- особливості форм держави;
- функції держави та форми їх реалізації;
- механізм та апарат держави;
- ознаки та особливості правової, соціальної держави та громадянського суспільства;

- місце і роль держава у політичній системі суспільства;
- природу, сутність, принципи права. Типи праворозуміння;
- місце та значення норм права у системі соціальних норм. Структуру та класифікацію норм права;
- особливості правотворчості та правоутворення;
- юридичну природу та види джерел (форм) права;
- особливості, співвідношення та елементи системи права та системи законодавства;
- поняття, склад, підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин;
- поняття та види юридичних фактів;
- форми реалізації норм права;
- особливості тлумачення норм права;
- поняття та види правової поведінки;
- поняття, особливості та види правопорушень та юридичної відповідальності;
- поняття та сутність законності та правопорядку;
- поняття, види та елементи правової свідомості та правової культури;
- поняття та елементи механізму правового регулювання;
- основні положення теорії юридичного процесу;
- сутність, структуру та типологію сучасних правових систем.

Бакалавр повинен уміти:

- надавати характеристику державно-правовим явищам;
- виявляти особливі ознаки державно-правових явищ;
- виявляти відмінні та спільні риси при порівнянні тих чи інших понять державно-правової дійсності;
- визначати елементи правових норм та здійснювати їх класифікацію;
- розрізняти поняття правоутворення та правотворчості;
- визначати стадії законотворчості;
- класифікувати джерела (форми) права України;
- визначати елементи системи права, їх взаємозв'язки і співвідношення, критерії поділу права на галузі;
- аналізувати елементи правової системи України, з'ясовувати їх особливості;
- визначати шляхи подолання прогалин у праві;
- визначати юридичний склад правовідносин;
- визначати форми реалізації права та стадії правозастосування;
- тлумачити норми права;
- визначати види правової поведінки;
- аналізувати види юридичної відповідальності та визначати її підстави;
- розрізняти поняття «законність» і «правопорядок», визначати шляхи утвердження правопорядку і зміцнення законності, дисципліни;
- розрізняти поняття «правосвідомість» та «правова культура», аналізувати їх елементи;
- визначати форми і методи правового виховання;
- визначати елементи механізму правового регулювання та особливості його функціонування;
- класифікувати юридичні факти;
- визначати процедуру вирішення юридичної справи, а також види процесуальних актів;
- визначати особливості сучасних правових систем світу тощо.

3. Короткий зміст дисципліни.

Тема 1. Теорія держави і права як наука і навчальна дисципліна. Предмет теорії держави і права. Методи теорії держави і права. Теорія держави і права в системі гуманітарних наук і навчальних дисциплін. Співвідношення суспільства, держави і права. Державно-правовий вплив на економіку, політику і культуру.

Тема 2. Походження держави і права. Причини виникнення держави. Теорії походження держави. Походження права. Теорії походження права.

Тема 3. Поняття держави та її сутність. Поняття держави. Відмінність держави від додержавного суспільства та від інших організацій у суспільстві. Сутність держави. Теорії сутності держави. Відчуження держави. Співвідношення держави і права. Функції держави.

Тема 4. Держава і право у політичній системі суспільства. Політична система суспільства, її сутність і структура. Політична організація суспільства. Види політичних систем. Політична участь. Механізм політичної влади. Механізм політичного опору. Право у політичній системі. Держава у політичній системі. Громадські об'єднання у політичній системі. Місцеве самоврядування.

Тема 5. Громадянське суспільство і правова держава. Формування уявлень про громадянське суспільство. Поняття, ознаки і структура громадянського суспільства. Історія ідеї правової держави. Поняття, принципи, ознаки правової держави. Правове суспільство. Соціальна держава.

Тема 6. Механізм держави. Механізм держави: поняття і склад. Політична і державна влада. Легітимність і легальність державної влади.

Тема 7. Типи держави. Поняття типології і типу держави. Класово-формаційний підхід до типології держав. Цивілізаційний підхід до типології держав.

Тема 8. Форма держави. Поняття форми держави. Форма правління. Види форм державного правління. Форма державного устрою. Регіоналізм. Політичний (державний) режим.

Тема 9. Поняття, сутність і соціальна цінність права. Розуміння права в окремих правових теоріях. Поняття права. Ознаки права. Сутність і принципи права. Соціальна цінність і функції права.

Тема 10. Право в системі соціального регулювання. Поняття, види і способи соціального регулювання. Поняття та особливості соціальних норм. Класифікація соціальних норм. Співвідношення норм права з іншими соціальними нормами.

Тема 11. Правове регулювання суспільних відносин. Поняття, сфера і межі правового регулювання. Предмет, методи, засоби, типи і стадії правового регулювання. Механізм правового регулювання та його елементи. Техніка правового регулювання. Індивідуальне правове регулювання.

Тема 12. Норми права. Поняття та ознаки норми права. Види норм права. Структура норми права. Зовнішній вираз правової норми. Способи викладення правових норм. Відмінність норм права від індивідуальних правових приписів.

Тема 13. Форми (джерела) права. Правотворчість. Поняття джерел і форм права. Види форм права. Нормативно-правові акти, їх властивості та основні види. Дія нормативно-правових актів у часі, просторі, за колом осіб. Поняття, зміст і види правотворчості. Делегована законотворчість.

Тема 14. Система права, система законодавства, правова система суспільства. Систематизація нормативно-правових актів. Правотворча техніка. Система права. Система законодавства. Правова система суспільства. Правові системи світу.

Тема 15. Правова свідомість і правова культура. Правосвідомість: поняття, структура, види. Правова культура. Юридична культура. Правовий нігілізм. Правове виховання і правове навчання.

Тема 16. Правові відносини. Поняття та ознаки правовідносин. Склад (структура) правовідносин. Види правовідносин. Юридичні факти як підстави виникнення, зміни і припинення правовідносин.

Тема 17. Тлумачення, реалізація і застосування права. Поняття, види і способи тлумачення норм права. Інтерпретаційні акти (акти тлумачення). Поняття і форми реалізації права. Застосування норми права і правозастосовні відносини. Акти застосування норм права. Застосування права за аналогією. Правовий вакуум.

Тема 18. Правова поведінка, юридична відповідальність, законність і правопорядок. Правова поведінка. Правомірна поведінка. Зловживання правом. Правопорушення. Юридична відповідальність. Аболіціонізм. Законність: поняття, сутність, принципи, гарантії. Правопорядок: поняття та принципи.

Тема 19. Права і свободи людини і громадянина. Права людини, громадянина, особи. Поняття прав і свобод. Правовий статус особи. Гарантії прав особи. Обмеження прав і свобод людини. Поняття соціального обов'язку людини.

Тема 20. Порівняльне правознавство. Правові системи сучасності.

Формування порівняльного правознавства. Порівняльне правознавство як напрямок сучасної юридичної думки. Особливості предмета порівняльного правознавства та його значення для юридичної теорії і практики. Поняття типу і типології правових систем світу. Класифікація правових систем світу. Основні типи і групи правових систем світу. Місце правової системи України. Романо - германський тип правової системи. Формування романо-германського типу правової системи, її поняття. Система права та її структура. Правотворчість суб'єктів федерації. Правовий звичай. Правова доктрина. Поняття англо-американського правого типу правової системи. Загальне право Англії. Судовий прецедент у системі джерела права. Система англійського права. Дія прецедентної норми в часі та просторі. Закон в англійській правовій системі. Судова система Англії. Вплив англійського права на становлення правової системи США. Змішаний тип правової системи. Загальна характеристика скандинавської групи правових систем. Релігійно- традиційний тип правової системи. Мусульманське право. Індуське право. Китайське право. Звичаєво-общинна група правових систем.

4. Організація навчання.

Тематичний план

№	Назва теми	Всього годин	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота
Модуль 1. Теорія держави					
Змістовний модуль 1. Теорія держави і права як наука і навчальна дисципліна. Походження держави і права.					
1	Теорія держави і права як наука і навчальна дисципліна.	15	2	1	12
2	Походження держави і права.	15	2	1	12
Змістовний модуль 2. Поняття держави та її сутність. Держава і право у політичній системі суспільства. Громадянське суспільство і правова держава.					
3	Поняття держави та її сутність.	8	2	2	4
4	Держава і право у політичній системі суспільства.	11	2	1	8
5	Громадянське суспільство і правова держава.	11	2	1	8
Змістовний модуль 3. Механізм держави. Типи держави. Форма держави.					
6	Механізм держави.	10	2	2	6
7	Типи держави.	9	2	2	5
8	Форма держави.	11	4	2	5

Всього за модуль 1		90	18	12	60
Модуль 2. Теорія права.					
Змістовний модуль 4. Поняття, сутність і соціальна цінність права. Право в системі соціального регулювання. Правове регулювання суспільних відносин. Норми права.					
9	Поняття, сутність і соціальна цінність права.	7	2	2	3
10	Право в системі соціального регулювання.	7	2	2	3
11	Правове регулювання суспільних відносин.	8	2	2	4
12	Норми права.	8	2	2	4
Змістовний модуль 5. Форми (джерела) права. Правотворчість. Система права, система законодавства, правова система суспільства. Правова свідомість і правова культура. Правові відносини.					
13	Форми (джерела) права. Правотворчість.	9	4	2	3
14	Система права, система законодавства, правова система суспільства.	7	2	2	3
15	Правова свідомість і правова культура.	7	2	2	3
16	Правові відносини.	7	2	2	3
Змістовний модуль 6. Тлумачення, реалізація і застосування права. Правова поведінка, юридична відповідальність, законність і правопорядок. Права і свободи людини і громадянина. Порівняльне правознавство.					
17	Тлумачення, реалізація і застосування права.	8	2	2	4
18	Правова поведінка, юридична відповідальність, законність і правопорядок.	8	2	2	4
19	Права і свободи людини і громадянина.	7	2	2	3
20	Порівняльне правознавство. Правові системи сучасності.	7	2	2	3
Всього за модуль 2		90	26	24	40
Разом за курс		180	44	36	100

5. Тематика практичних занять.

Модуль I

Тема 1. Теорія держави і права як наука і навчальна дисципліна.

План

1. Поняття і предмет теорії держави і права

2. Функції теорії держави і права
3. Методи теорії держави і права
4. Теорія держави і права в системі гуманітарних наук і навчальних дисциплін
5. Співвідношення суспільства і держави
6. Співвідношення суспільства і права

Тема 2. Походження держави і права.

План

1. Причини виникнення держави
2. Шляхи формування держави у різних народів
3. Теорії походження держави: загальна характеристика
4. Теологічна і патріархальна теорії походження держави і права
5. Договірна теорія походження держави і права
6. Походження держави і права за Марксом та Енгельсом
7. Походження права
8. Теорії походження права: загальна характеристика

Тема 3. Поняття держави та її сутність.

План

1. Поняття держави
2. Відмінність держави від додержавного суспільства
3. Відмінність держави від інших організацій у суспільстві
4. Сутність держави
5. Теорії сутності держави
6. Співвідношення держави і права
7. Функції держави

Тема 4 Держава і право у політичній системі суспільства

План

1. Політична система суспільства, її сутність і структура
2. Види політичних систем
3. Політична участь
4. Право у політичній системі
5. Держава у політичній системі
6. Громадські об'єднання у політичній системі
7. Місцеве самоврядування як елемент політичної системи

Тема 5. Громадянське суспільство і правова держава.

План

1. Поняття та ознаки громадянського суспільства
2. Структура громадянського суспільства
3. Взаємодія держави і громадянського суспільства
4. Поняття та принципи правової держави
5. Ознаки правової держави
6. Поняття і сутність сучасної соціальної держави
7. Принципи соціальної держави
8. Соціальна правова держава

Тема 6. Механізм держави.

План

1. Механізм держави: поняття і склад
2. Поняття та види органів держави

3. Основні філософські та політологічні концепції влади
4. Соціальна (публічна) влада, її сутність і склад
5. Політична влада та форми її виявлення
6. Державна влада
7. Легітимність і легальність державної влади

Тема 7. Типи держави.

План

1. Поняття типології і типу держави
2. Класово-формаційний підхід до типології держав
3. Проблема типології східної держави
4. Цивілізаційний підхід до типології держав
5. Технологічний напрям у цивілізаційному підході до типології держав
6. Принципи співвідношення держави і духовно-культурного життя суспільства за цивілізаційним критерієм

Тема 8. Форма держави.

План

1. Поняття форми держави та фактори, які на неї впливають
2. Поняття форми державного правління
3. Види форм державного правління
4. Різновиди монархічної форми державного правління
5. Республіка як форма державного правління
6. Форма державного устрою
7. Різновиди федерації
8. Політичний (державний) режим

Модуль II

Тема 9. Поняття, сутність і соціальна цінність права.

План

1. Розуміння права в окремих правових теоріях
2. Поняття права
3. Ознаки права
4. Сутність права
5. Принципи права
6. Соціальна цінність права
7. Функції права

Тема 10. Право в системі соціального регулювання.

План

1. Поняття, види і способи соціального регулювання
2. Поняття, загальні ознаки та функції соціальних норм
3. Класифікація соціальних норм
4. Норми моралі як соціальні норми, їх співвідношення і взаємозв'язок з правовими нормами
5. Звичай і традиції як соціальні норми
6. Корпоративні норми
7. Співвідношення норм права з іншими соціальними нормами

Тема 11. Правове регулювання суспільних відносин.

План

1. Поняття правового впливу і правового регулювання

2. Сфера і межі правового регулювання
3. Предмет і метод правового регулювання
4. Засоби і типи правового регулювання
5. Стадії правового регулювання
6. Механізм правового регулювання та його елементи
7. Техніка правового регулювання
8. Індивідуальне правове регулювання

Тема 12. Норми права.

План

1. Поняття норми права
2. Ознаки норми права
3. Види норм права
4. Структура норми права
5. Зовнішній вираз правової норми
6. Способи викладення правових норм
7. Відмінність норм права від індивідуальних правових приписів

Тема 13. Форми (джерела) права. Правотворчість.

План

1. Поняття джерел і форм права
2. Види форм права
3. Нормативно-правові акти та їх властивості
4. Основні види нормативно-правових актів
5. Дія нормативно-правових актів у часі
6. Дія нормативно-правових актів у просторі та за колом осіб
7. Поняття, зміст і види правотворчості
8. Делегована законотворчість

Тема 14. Система права, система законодавства, правова система суспільства.

План

1. Систематизація нормативно-правових актів
2. Правотворча техніка
3. Система права
4. Система законодавства
5. Правова система суспільства
6. Правові системи світу

Тема 15. Правова свідомість і правова культура.

План

1. Правосвідомість: поняття, структура, види
2. Правова культура
3. Правове виховання та правове навчання

Тема 16. Правові відносини.

План

1. Поняття та ознаки правовідносин
2. Склад (структура) правовідносин
3. Види правовідносин
4. Юридичні факти як підстави виникнення, зміни і припинення правовідносин

Тема 17. Тлумачення, реалізація і застосування права.

План

1. Поняття і види тлумачення норм права
2. Способи тлумачення норм права
3. Інтерпретаційні акти (акти тлумачення)
4. Поняття і форми реалізації права
5. Застосування норм права
6. Правозастосовні відносини
7. Акти застосування норм права
8. Застосування права за аналогією

Тема 18. Правова поведінка, юридична відповідальність, законність і правопорядок.

План

1. Правова поведінка: поняття, ознаки, види
2. Правомірна поведінка: поняття, ознаки, види
3. Правопорушення, його склад і види
4. Юридична відповідальність: поняття та ознаки
5. Види юридичної відповідальності
6. Поняття і сутність законності
7. Гарантії законності
8. Правопорядок: поняття та принципи

Тема 19. Права і свободи людини і громадянина.

План

1. Права людини, громадянина, особи
2. Поняття прав і свобод
3. Правовий статус особи
4. Гарантії прав людини і громадянина
5. Обмеження прав і свобод людини і громадянина
6. Поняття соціального обов'язку людини

Тема 20. Порівняльне правознавство. Правові системи сучасності

План

1. Формування порівняльного правознавства
2. Особливості предмета порівняльного правознавства, його значення для юридичної теорії та практики
3. Поняття типу і типології правових систем світу.
4. Класифікація правових систем світу.
5. Основні типи і групи правових систем світу.

6. Завдання для самостійної роботи.

Студенти виконують реферативні завдання (презентації) або міні-дослідження (есе) з обраної проблематики за погодженням із викладачем.

Модуль I

1. Основні загальні методи діалектики, які використовуються теорією держави і права.
2. Спеціальні юридичні методи пізнання державно-правових явищ.
3. Державно-правовий вплив на економіку.
4. Державно-правовий вплив на політику.

5. Державно-правовий вплив на культуру.
6. Техніко-економічні (технократичні) теорії походження держави і права.
7. Теорії насильства і психологічна теорія походження держави і права.
8. Вчення Гегеля про державу.
9. Теорія природного права.
10. Історична школа права.
11. Нормативістська теорія права.
12. Психологічна теорія права.
13. Основні підходи до поняття держави у світовій науці.
14. Природно-правовий підхід до співвідношення держави і права.
15. Нормативістська концепція співвідношення держави і права.
16. Вплив держави на право та права на державу.
17. Співвідношення функцій держави та функцій державних органів.
18. Відчуження держави.
19. Політична організація суспільства.
20. Політична культура як елемент політичної системи.
21. Нормативна основа політичної системи.
22. Механізм політичної влади.
23. Механізм політичного опору.
24. Політичні партії як елемент політичної системи.
25. Громадські об'єднання як елемент політичної системи.
26. Формування уявлень про громадянське суспільство.
27. Виникнення і розвиток ідеї правової держави.
28. Співвідношення держави і права у правовій державі.
29. Верховенство права і верховенство закону.
30. Розподіл влад у правовій державі.
31. Інститут президента в системі розподілу влад.
32. Історичні витоки поняття соціальної держави.
33. Механізм держави та апарат держави.
34. Органи держави: поняття та ознаки.
35. Влада як соціальне явище.
36. Співвідношення політичної та державної влади.
37. Типи легітимації державної влади.
38. Причини, які сприяли процесу державотворення у світі.
39. Історичні типи держав та основні причини їх зміни за класово-формаційним критерієм.
40. Недоліки класово-формаційного підходу до типології держав.
41. Типи держав за цивілізаційним критерієм.
42. Співвідношення понять „цивілізація” та „формація”.
43. Класифікація держав на тоталітарні, авторитарні, ліберальні і демократичні.
44. Парламентарна монархія як форма державного правління.
45. Дуалістична монархія як форма державного правління.
46. Парламентська республіка як форма державного правління.
47. Президентська республіка як форма державного правління.
48. Змішана (президентсько-парламентська та парламентсько-президентська) форма правління.
49. Унітарна держава.
50. Федеративна держава.
51. Регіоналізм.

Модуль II

1. Конвергенція теорії природного права та юридичного позитивізму у сучасному праворозумінні.
2. Співвідношення розуміння права в історичній та реалістичній теоріях права.
3. Особливості розуміння права у нормативістській, психологічній та соціологічній теоріях права.
4. Матеріалістичний підхід до розуміння права.
5. Особливості морального, системного та інструментального підходів до розуміння права.
6. Правові аксіоми, правові презумпції і фікції.
7. Індивідуальне і нормативне соціальне регулювання.
8. Нормативність як ознака соціальної норми.
9. Взаємодія звичаю і права.
10. Відмінність норм права від інших соціальних норм.
11. Взаємодія норм права та інших соціальних норм.
12. Співвідношення правового впливу і правового регулювання.
13. Поєднання методів правового регулювання.
14. Форми реалізації прав та обов'язків у механізмі правового регулювання суспільних відносин.
15. Акти застосування права як факультативний елемент механізму правового регулювання.
16. Співвідношення індивідуального і казуального правового регулювання.
17. Ознаки нормативності індивідуальної норми.
18. Норми права як різновид соціальних норм.
19. Норма права як нормативна основа правового регулювання.
20. Класифікація норм права.
21. Проблема структури правової норми.
22. Санкція правової норми.
23. Нормативно-правовий акт як найважливіший зовнішній виразі правової норми.
24. Способи викладення правових норм у статтях нормативно-правових актів.
25. Правовий звичай як джерело права.
26. Правовий прецедент як джерело права.
27. Нормативно-правовий договір як джерело права.
28. Закон – нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили.
29. Підзаконні нормативно-правові акти як джерела права.
30. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС.
31. Інкорпорація як спосіб систематизації законодавства.
32. Кодифікація як спосіб систематизації законодавства.
33. Консолідація як спосіб систематизації законодавства.
34. Риси сучасної системи права.
35. Проблема виділення галузей права.
36. Співвідношення понять системи права і системи законодавства.
37. Співвідношення понять системи права і правової системи.
38. Юридична акультурація.
39. Функції суспільної правосвідомості.
40. Правова ідеологія та правова психологія.
41. Професійно-юридична правосвідомість.
42. Взаємодія права та правосвідомості.
43. Правовий нігілізм.
44. Проблема поняття правовідносин.
45. Проблема складу правовідносин.
46. Поняття юридичних фактів та їх класифікація.
47. Тлумачення норм права нормативне та казуальне.

48. Герменевтика і юридичне тлумачення.
49. Безпосередні форми реалізації права.
50. Процес реалізації норм права.
51. Види правозастосовних актів.
52. Правозастосовні акти прямого народовладдя
53. Принципи застосування норм права
54. Правовий вакуум та способи його подолання.
55. Зловживання правом.
56. Мета, функції та принципи юридичної відповідальності.
57. Підстави і порядок покладання юридичної відповідальності.
58. Види і типи юридичної відповідальності.
59. Позитивна юридична відповідальність.
60. Аболіціонізм.
61. Принципи законності.
62. Співвідношення понять „права людини”, „права громадянина”, „права особи”.
63. Міжнародно-правові акти з прав людини.
64. Становлення і розвиток прав людини і громадянина.
65. Сучасне вчення про свободу особи.
66. Класифікація прав і свобод людини і громадянина.
67. Особливості і тенденції розвитку правового статусу особи.
68. Порівняльне правознавство як напрямок сучасної юридичної думки.
69. Нормативний та функціональний підходи до здійснення конкретних порівняльно-правових досліджень.

7. Політика дисципліни та оцінювання

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів:

Рівень теоретичної підготовки студента визначається під час його усної відповіді на теоретичні питання на практичних заняттях, під час складання заліку (II-й семестр) та оцінюється за такими критеріями:

- відповідність змісту;
- повнота та ґрунтовність викладу;
- доказовість викладу;
- термінологічна коректність.

Студент може отримати **5 балів** (“відмінно”), якщо його відповідь повністю відповідає змісту питання, усі основні проблеми визначені чітко, розкриті повністю та ґрунтовно; студент демонструє високий рівень доказовості викладу матеріалу з питання та може викласти свою точку зору з проблеми, що обговорюється; студент досить вільно й коректно користується юридичною термінологією.

Студент може отримати **4 бали** (“добре”), якщо його відповідь в основному відповідає змісту питання, не всі основні проблеми визначені чітко, не розкриті досить повно та ґрунтовно; студент викладає матеріал, в основному аргументуючи методичні положення, та відчуває труднощі у викладенні своєї точки зору щодо низки проблем; студент в основному правильно користується юридичною термінологією, невелика кількість помилок не перешкоджає розумінню змісту викладеного.

Студент може отримати **3 бали** (“задовільно”), якщо його відповідь лише частково відповідає змісту питання, основні проблеми визначені нечітко, розкриті лише частково і без належної глибини; студент викладає матеріал, майже не аргументуючи методичні положення, та не має своєї точки зору щодо більшості проблем; студент допускає значну кількість термінологічних помилок, що ускладнює розуміння змісту викладеного.

Студент може отримати **2 бали** (“незадовільно”), якщо його відповідь не відповідає змісту питання, основні проблеми не визначені і не розкриті; доказовість викладу матеріалу

і самостійні міркування відсутні; студент майже не користується юридичною термінологією.

Рівень володіння професійно-методичними вміння визначається під час виконання студентом практичного завдання (аналіз запропонованої практичної ситуації з точки зору застосування норм права, складання власного варіанту її вирішення) на практичних заняттях, при виконанні завдань самостійної роботи, під час складання екзамену (II-й семестр) та оцінюється за такими критеріями:

- точність та повнота виконання практичного завдання;
- обґрунтованість правового аналізу конкретної теми з точки зору їх відповідності принципам навчання, вимогам поетапного формування навичок і вмінь.

Студент може отримати **5 балів** (“відмінно”) або «зараховано», якщо завдання виконане ним повністю, є комунікативно орієнтованим, відповідає вимогам поетапного формування навичок і вмінь та принципам навчання, відбиває специфіку навчання правового матеріалу, демонструє володіння студентом юридичною термінологією. За розробку, що в основному відповідає вимогам, виконане повністю, проте має незначні порушення логіки поетапного формування навичок і вмінь, невелику кількість термінологічних помилок, що не перешкоджають розумінню змісту, він може отримати **4 бали** (“добре”) або «зараховано». Практичне завдання, яке виконане частково, має серйозні порушення логіки поетапного формування навичок і вмінь, містить значну кількість помилок, оцінюється **3 балами** (“задовільно”) або «зараховано». Завдання, яке майже чи повністю не відповідає встановленим викладачем вимогам, демонструє недоречне вживання методичних термінів, оцінюється **0-2 балами** (“незадовільно”) або «незараховано».

Студент має право:

- вільно висловлювати свої думки усно або письмово, аргументуючи їх знаннями провідних засад конституції, трудового права, освітнього менеджменту, економіки, права тощо;

- вносити пропозиції щодо формування та реалізації власної освітньої траєкторії; активізації власної самостійної пізнавальної діяльності, форм і методів проведення аудиторних занять;

- відпрацьовувати пропущені заняття в установленому порядку;

- отримати індивідуальні консультації у викладача.

Студент зобов'язаний:

- відвідувати заняття всіх видів відповідно до встановленого дирекцією розкладу, запізнення на заняття допускається тільки з поважних причин;

- брати активну участь у роботі під час аудиторних занять, дотримуватися правил етичної поведінки, поважати думки та права інших студентів і викладача;

- виконати індивідуальне завдання

- самостійну роботу, підготовка якої є обов'язковою умовою допуску до екзамену. Студент, який не підготував самостійну роботу, до екзамену не допускається.

- набрати під час вивчення навчальної дисципліни мінімум 35 балів.

Політика щодо дефлайнів та перескладання. Пропущені з поважної причини заняття дозволяється відпрацьовувати впродовж **двох тижнів** після завершення дії поважної причини і при наявності документа-підстави (довідки, розпорядження про індивідуальних графік відвідування тощо).

Політика щодо академічної доброчесності. Студенти керуються нормами «Положення про академічну доброчесність здобувачів освіти в національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка» (Наказ Ректора № 383 від 27.12.2019 р. зі змінами і доповненнями від 23.12.2020 (<https://drive.google.com/file/d/1YOj2QK3xW-03evO8Tkg1o3ZKUAbL-VH/view>)). У процесі навчання та при підготовці самостійної

роботи, виконанні індивідуальних завдань, забороняються плагіат, фабрикація та фальсифікація результатів, списування, хабарництво.

Політика щодо викладання. Викладання навчальної дисципліни відбувається на засадах студентоцентризму, антропоцентризму, гуманізму, поваги до соціокультурного плюралізму.

8. Розподіл балів за рейтинговою системою

№	Назва теми	Всього балів	Практичні заняття	Індивідуальні завдання	Контроль. робота	Самостійна робота
1	Теорія держави і права як наука і навчальна дисципліна.	2	2	-	-	-
2	Походження держави і права.	3	2	1	-	-
3	Поняття держави та її сутність.	4	2	1	-	1
4	Держава і право у політичній системі суспільства.	4	2	1	-	1
5	Громадянське суспільство і правова держава.	4	2	1	-	1
6	Механізм держави	4	2	1	-	1
7	Типи держави.	-	-	-	-	-
8	Форма держави.	-	-	-	-	-
	Контрольна робота мод.1	5	-	-	5	-
	За модуль 1	26	12		5	4
9	Поняття, сутність і соціальна цінність права.	3	2	-	-	1
10	Право в системі соціального регулювання.	3	2	-	-	1
11	Правове регулювання суспільних відносин.	2	2	-	-	-
12	Норми права.	3	2	-	-	1
13	Форми (джерела) права. Правотворчість.	3	2	-	-	1
14	Система права, система законодавства, правова система суспільства.	3	2	-	-	1
15	Правова свідомість і правова культура.	3	2	-	-	1
16	Правові відносини.	2	2	-	-	-

17	Глумачення, реалізація і застосування права.	4	2	1	-	1
18	Правова поведінка, юридична відповідальність, законність і правопорядок.	3	2	1	-	-
19	Права і свободи людини і громадянина.	4	2	1	-	1
20	Порівняльне правознавство. Правові системи сучасності	4	2	1	-	1
	Контрольна робота мод.2	5	-	-	5	
	За модуль 2	49	28	5	5	11
Разом:		до 75	40	10	10	15
Екзамен		до 25				
Разом за курс		до 100				

Види контролю	Кількість	Бали	Загальна кількість балів
Робота на практичному занятті	20	2	до 40
Індивідуальне завдання	2	5	до 10
Самостійна робота: ¹	1	15	до 15
Підсумкова контрольна робота	2	5	до 10
Усього			до 75
Екзамен:			до 25
Разом:			до 100

9. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
83-89	B	добре	
75-82	C		
68-74	D	задовільно	
60-67	E		

¹ Самостійна робота є обов'язковою умовою допуску до екзамену. Студент, який не виконав самостійну роботу до екзамену не допускається.

35-59	FX	незадовільно можливістю повторного складання	3	не зараховано можливістю повторного складання	3
0-34	F	незадовільно обов'язковим повторним вивченням дисципліни	3	не зараховано обов'язковим повторним вивченням дисципліни	3

10. Перелік питань до екзамену.

1. Основні теорії походження держави.
2. Політичний режим: поняття та види.
3. Поняття і структура державного апарату.
4. Поняття і структура політичної влади суспільства.
5. Поняття історичного типу держави. Наслідки зміни історичного типу держави.
6. Поняття та ознаки держави.
7. Поняття та ознаки політичної влади.
8. Предмет теорії держави і права: поняття і загальна характеристика.
9. Принципи права.
10. Принципи функціонування та розвитку політичної системи суспільства.
11. Причини та закономірності виникнення держави.
12. Сутність та соціальне призначення держави.
13. Теорія держави і права як суспільна наука та учбова дисципліна.
14. Теорія правової держави.
15. Форма держави: поняття та класифікація.
16. Форма державного (територіального) устрою.
17. Форма державного правління.
18. Функції держави: поняття та ознаки.
19. Функції науки теорії держави і права, її місце і роль в системі юридичних наук.
20. Характеристика історичних типів держави з точки зору формаційного підходу.
21. Цивілізаційний підхід: поняття, загальна характеристика.
22. Взаємозв'язок теорії держави і права з іншими науками.
23. Види та стадії правотворчості.
24. Державний апарат.
25. Державний режим: поняття та види.
26. Джерела права: види.
27. Дія нормативно-правових актів в часі, просторі та по колу осіб.
28. Зміст і співвідношення понять "влада", "політична влада", "державна влада".
29. Класифікація держав.
30. Класифікація правових норм.
31. Концепція поділу влади.
32. Методологія теорії держави та права.
33. Місце і роль теорії держави і права в системі юридичних наук.
34. Місце права в системі соціальних норм.
35. Нормативно-правові акти: поняття, загальна характеристика, класифікація.
36. Організація соціальної влади у додержавному суспільстві.
37. Основні внутрішні функції держави.
38. Основні сучасні концепції держави.
39. Перспективи створення в Україні правової держави.
40. Поняття і властивості функцій держави.

41. Поняття і ознаки правової держави.
42. Поняття і ознаки соціальної держави.
43. Поняття народовладдя та форми його здійснення.
44. Поняття норми права, її ознаки.
45. Поняття реалізації права та її форми.
46. Поняття та ознаки політичної влади.
47. Поняття та ознаки права.
48. Поняття, ознаки і види соціальних норм.
49. Поняття, ознаки і сутність держави.
50. Поняття, ознаки та принципи правотворчості.
51. Правова держава і громадянське суспільство.
52. Правова культура: поняття, особливості.
53. Правові відносини: поняття, ознаки, класифікація.
54. Правомірна поведінка: поняття, ознаки.
55. Правопорушення: поняття, ознаки, види.
56. Правосвідомість: поняття, структура та види.
57. Предмет і метод правового регулювання як підстави поділу права на галузі і інститути.
58. Система права: поняття та загальна характеристика.
59. Систематизація нормативно-правових актів.
60. Склад (елементи) правових відносин та їх зміст.
61. Співвідношення держави та особистості.
62. Співвідношення законності та правопорядку.
63. Співвідношення системи права із системою законодавства.
64. Способи викладення норм права в актах держави.
65. Становлення та розвиток громадянського суспільства.
66. Структура норм права.
67. Сутність і зміст права.
68. Сутність та соціальне призначення держави.
69. Сучасні концепції праворозуміння.
70. Тлумачення правових норм: поняття, ознаки, способи, види.
71. Форма державного устрою.
72. Форми і методи здійснення функцій держави.
73. Форми і методи реалізації функцій держави.
74. Форми реалізації функцій права.
75. Функції науки теорії держави та права.
76. Функції права: поняття, система.
77. Функції теорії держави і права.
78. Характеристика методів вивчення держави і права.
79. Юридична техніка: поняття та загальна характеристика.
80. Юридичні факти: поняття, загальна характеристика, класифікація.
81. Формування порівняльного правознавства.
82. Порівняльне правознавство як напрямок сучасної юридичної думки.
83. Особливості предмета порівняльного правознавства та його значення для юридичної теорії і практики.
84. Права людини, громадянина, особи.
85. Правовий статус особи.
86. Гарантії прав особи.
87. Обмеження прав і свобод людини.
88. Поняття соціального обов'язку людини.
89. Інтерпретаційні акти (акти тлумачення).
90. Акти застосування норм права. Застосування права за аналогією. Правовий вакуум.

11. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ:

1. Навчальна програма
2. Робоча програма навчальної дисципліни
3. Перелік рекомендованої літератури з курсу
4. Методичні матеріали до практичних занять
5. Питання для самостійного опрацювання
6. Тематика рефератів, есе, міні-проектів
7. Перелік питань на підсумковий контроль знань (екзамен).

12. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Основна література:

1. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. Ваїте, 2015. 92 с.
2. Теорія держави і права: навч. посіб. для підгот. фахівців з інформаційної безпеки / [О.О. Тихомиров, М.М. Мікуліна, Ю.А. Іванов та ін.]; за заг. ред. Л.М. Стрельбицької. - Київ: Кондор Видавництво, 2016. - 332 с.
3. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: підручник / М.С. Кельман. - К.: Кондор-Видавництво, 2016. - 716 с.
4. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред.. М.І. Козюбри. - К.: Ваїте, 2015. - 392 с.
5. Петришин О. В., Погребняк С. П., Смородинський В. С. та ін. Теорія держави і права; за ред. О.В.Петришина.Х. Право, 2015. 368 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. 4-те видання. К. Алерта, 2017. 528с.
7. Теорія держави і права : навч. посіб. / [О. О. Тихомиров, М. М. Мікуліна, Ю.А. Іванов та ін.] ; за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. Київ. Кондор-Видавництво, 2016. 332 с.
8. Тетарчук І., Дяків Т. Теорія держави і права: навч. посіб. К. Центр навчальної літератури, 2017. 184с

Допоміжна література:

1. Антонов О. В. Соціально-філософський аналіз державної влади у контексті суспільних відносин: автореф. дис. ... канд. філос. наук. Одеса, 2016. 18 с.
2. Бакумов О. С. Правові пропозиції Європейського суду з прав людини щодо прав на вільні вибори: спірні питання практики. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 3 (86). С. 183-193. Шатіло В. А. Теоретичні проблеми конституційного механізму державної влади: співвідношення організаційних структур та функцій (вітчизняний і світовий досвід): моногр. Київ: Юридична думка, 2017. 363 с.
3. Баштанник А. Г. Механізми регулювання діяльності органів державної влади в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.
4. Березенко В. В. Правовий режим державного кордону України: конституційно-правові аспекти регулювання та захисту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.
5. Берназюк О. О. Конституційно-правовий статус допоміжних органів при вищих органах державної влади України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 20 с.
6. Бельська Т. В. Державна політика та державне управління в умовах впливу глобального громадянського суспільства: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Дніпро, 2017. 40 с.
7. Волошенюк О. В. Гармонізація та уніфікація законодавства як форми зближення правових систем. Право і суспільство. 2015. № 4. С. 3-7.
8. Косович В. Юридичний техніко-технологічний інструментарій та верховенство права (методологія дослідження). Вісник Львівського університету. Серія: Юридична. 2018. Вип. 66. С. 14-26.

9. Кучеренко Д. С. Правничі поняття і термінологія у методології юридичної науки. Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки. 2017. № 2. С. 30-38.
10. Легка О. В. Застосування норм права як спосіб організації реалізації норм права. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 5. С.12-15.
11. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів: зарубіжний та український досвід: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 40 с.
12. Онищук І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах: моногр. Харків: Право, 2014. 228 с.
13. Оніщенко Н. М. Методологія теорії держави і права (деякі аспекти розгляду). Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2016. Вип. 71. С. 3-20.
14. Скрипнюк О., Батанов О. Актуальні проблеми теорії джерел конституційного права України (аксіологічні, гносеологічні та онтологічні аспекти). Право України. 2017. № 6. С. 39-52.
15. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Антропологія права і влади як філософсько-правова проблема. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2017. Вип. 2. С. 7-20.
16. Чорноморденко І. Позанаукова і наукова методологія. Постановка проблеми. Університетська кафедра. 2018. № 7. С. 85-92.
17. Шаповал В. Виконавча влада в Україні в контексті форми державного правління (досвід до прийняття Конституції України 1996 р.). Право України. 2016. № 3. С. 200-212.
- Білокопитов Д. В. Розвиток взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2017. 20 с. 9.
18. Шевченко М. Є. Деякі аспекти методологічного комплексу сучасної методичної науки. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2017. Вип. 58. С. 178-183.
19. Ярош Я. Взаємодія молодіжних громадських організацій з політичними партіями в Україні. Evropský politický and law diskurz. 2017. Svazek 4., 5. vydání. С. 89-93.
20. Ярошенко В. Взаємообумовленість політичної і громадянської відповідальності та становлення інституту демократичної громадянськості в Україні. Evropský politický and law diskurz. 2017. Svazek 4., 3. vydání. С. 143-158.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Офіційна веб-сторінка Верховної Ради України: www.rada.gov.ua.
2. Офіційна веб-сторінка Президента України: www.president.gov.ua.
3. Офіційна веб-сторінка Кабінету Міністрів України: www.kmu.gov.ua.
4. Офіційна веб-сторінка Верховного Суду: <http://www.scourt.gov.ua/>
5. Офіційна веб-сторінка Конституційного Суду України: <http://www.ccu.gov.ua/uk/>